

I. J. MATKOVSKAJA

A MŰVÉSZETI-ESZTÉTIKAI TUDAT SZEREPE A TÁRSADALMI IDEÁLOK FEJLŐDÉSÉBEN

A társadalmi tudat művészeti-esztétikai elemének sokoldalú részvétele a társadalmi eszmények tartalma, történelmi fejlődése folyamatában véleményünk szerint még nem eléggé felkutatott.

További kutatást igényel többek között a művészeti-esztétikai tudat különleges szerepe a régi eszmények hatásának leküzdésében, azok leleplezésében társadalmi-pszichológiai síkon, s az új eszmények fejlődésében.

Jelen cikk céljaul tűzi ki a probléma ezen aspektusból való megvizsgálását a legáltalánosabb formában.

Az eszmei-politikai nevelés kiemelkedő fontosságát — hangsúlyozták az SZKP KB 1985 áprilisi plenumán is, kiemelve, hogy azt maximálisan össze kell kötni napjaink fő feladatával — az ország társadalmi-gazdasági fejlődésének meggyorsításával. Mindezt csak úgy érhetjük el, ha sokoldalú elemzés tárgyává tesszük országunk külső és belső körülményeit.

Közismert, hogy a szocializmus alapvető vívmányai közül az egyik legfontosabb — az új ember a szocialista típusú; tudatos és aktív dolgozó kialakítása, aki magas politikai és erkölcsi szinten áll. E mellett azonban nem lehet elszakadni a valóságtól engedve a kísértésnek, és elfogadni a valóságos helyett a kívánatosat.

Nem szabad titkolni, hogy nálunk az olyan jelenségek, mint iszákosság, passzivitás, közömbösség, eltartottság, fogyasztói életmód stb. elterjedtek.

Ahogy helyesen megállapították a „Vorpszi filozofii”, „Naucsnij kommunizim”, „Szovjetszkoje goszudarsztvo i pravo”, „Szociologicseszkiye isszledovanyija”, „Pszihologicseszkijszurnal” és más folyóiratok szerkesztősegei a nevelés problémáiról szóló közös vitájukban:

„...nyilvánvaló, hogy hasonló jelenségek nem maradhatnak fenn, ha nincs semmiféle támaszuk a reális társadalmi viszonyok ilyen vagy olyan körülményei között. Nem lehetséges olyan helyzet, hogy a társadalomban, a társadalmi viszonyok összességében minden rendben legyen s ugyanakkor a személyiség kialakulásában, az emberek magatartásában a negatív jelenségek észrevehetően terjednek”.¹

Olyan körülmények között, amikor a társadalmi viszonyok minden oldalú tökéletesítésének feladata a legfontosabb történelmi problémává válik, különösen jelentős kérdés a „...tökéletesítés módszereinek progresszív fejlesztése, amely a logikának a legjobban megfelel”.²

A tökéletesítés módszereinek tömegmértékben való elterjesztése feltételezi a sokoldalúan fejlődött esztétikai ízlést, a valóság befogadásának és átalakításának képességét, a szépség törvényei szerint.

¹ A személyiség kommunista fejlődésének és nevelésének problémái a jelenlegi időszakban. („Kerekasztal”-beszélgetés anyagai. — Voproszú filozofii”) 1985. 5. sz. 67 oldal

² Kulturnij program: filozofszkije problemü. Moszkva, 1984. 132 oldal

A személyiség alkotó potenciáljának mindenoldalú aktivizálása a harmonikus fejlődés alapján feltételezi a termelési, ökológiai, háztartási és szabadidő környezet esztétizálását, ami szintén a társadalmi viszonyok tökéletesítésének széles fogalmába tartozik.

A tökéletesítési feladatok megoldása megfeszített, történelmileg felgyorsított tempója feltétlenül szükségessé teszi a társadalmi fejlődés összes tényezőjének maximális aktivizálást. Ezek között kiemelkedően fontos hely illeti meg a történelmi optimizmus érzését, továbbá a kitűzött célok és feladatok elérhetőségének realitását. Nélkülözhetetlen szerepe van a társadalmi tudat művészeti-esztétikai elemének a történelmi optimizmus érzésének mint a tömegtudat jelenségének a pozitív emocionális potenciál kialakításában.

Ennek az elemnek az aktív részvétele a társadalmi eszmények fejlődésében különös jelentőségre tesz szert, mivel ennek segítségével történik meg a reális társadalmi viszonyok sokoldalú tökéletesítése kritériumainak kiválasztása.

Közismert, hogy az eszmény — „az ember vagy a társadalmi osztály tevékenységének és gondolkodásának módszerét meghatározó eszményi kép”,³ az eszmény, mint a „célkitűző tevékenység általános formája”,⁴ mint a „célok sajátos típusa”⁵ jelenik meg, mintha az értékek adott rendszerének „program-maximumát”, végső variánsát, a tökéletesség mintáját fejezné ki az érték adott rendszerének szempontjából. Emellett az eszmény alkotja az emberi tudatnak azt a kivetítését, amely a jövő előrelátására irányul. Éppen az eszményekben nyilvánul meg a legnagyobb teljességgel az emberi tudat alkotó természete, amely — Lenin szavai szerint — „nem csak tükrözi a valóságot, hanem teremti is”.⁶

Mi az eszmények szabályozó hatásának néhány sajátosságára fordítunk figyelmet. A tudományos irodalomban elég széles körben elterjedt az a vélemény, amely szerint az eszmény kapcsolatban van olyan pszichológiai jelenséggel, mint a képzet. Nagyon érdekes a mi szempontunkból, hogy a probléma kutatott aspektusának az elemzéséhez kidolgozzák a képzet azon sajátosságait, amelyek lehetőséget adnak arra, hogy a visszatükrözés folyamatában teljesítse közvetítő funkciót az általános fogalmak tartalmának személyiségen kívüli gazdagsága és az egyes érzékeltető konkrétsága között. A kutatónak ebben az összefüggésben a képzetbeli általánosítások specifikumai lehetőséget adtak annak megállapítására; hogy a képzetbeli általánosítás olyan módon váljék érezhetővé, hogy a tudat aktív kiválasztó tevékenysége során képes legyen kiemelni a jelenség azon érzékileg felfogható elemeit, amelyeket a társadalmi gyakorlat rögzített. Emellett eltérően a fogalmakbeli általánosításról, a képzetbeli általános mindig megőrzi kapcsolatát a jelenség azon oldalainak érzékelhető formáival, amelyek megmaradnak a szubjektum emlékezetében. Ahhoz, hogy a cselekvés ösztönzőjévé váljék az érzéki eredetű mentes fogalombeli általánosnak a cselekvés sajátos feltételeiben kell visszatükröződnie az egyes tárgyakkal. Ez csak abban az esetben lehetséges, ha a fogalom és a cselekvés között a képzet áll.⁷ A kiemelt sajátosságok — érzésem szerint — fontosak az eszmék eszményekké alakítása bonyolult mechanizmusának megértéséhez, valamint az események ösztönző hatása specifikumainak értelmezéséhez. Nagyon lényeges momentum, amely alapot ad a képzetek elvi jelentőségéről, amikor az eszmény szabályai lehetőségeit igyekszik

³ Filozofszkij enciklopédicseskij szlovár

⁴ Iljenkov: Filozofszkaja enciklopedija (Ideal) (Moszkva, 1962. 193 oldal)

⁵ Jacenko: Celepolaganyie i idealu (Kijev 1977. 152 old.)

⁶ LÖM. 29. 175.

⁷ Mihajlova I. V. Voproszű filozofii 1963. 7. 82—83 old.

megvalósítani. A képzetnek fontos szerepe van abban az esetben, amikor a szükségletek és az eszmények között nincs egybeesés.

Az eszmények paradox sajátossága ez esetben abban áll, hogy ezek képesek „győzni e harcban” azaz aktív tevékenységre ösztönözni, amely ellenkezik tehát, nem esik egybe a szükségletekkel.

Az eszmények hatásainak effektivitását, meggyőző erejét ezekben a meglehetősen kiélezett esetekben is — úgy véljük — nagyon meghatározzák a képzet érzéki, szemléletes természetének lehetőségei. Ezáltal a társadalmi tapasztalat tekintélye, amely mindig az eszmény mögött áll, az individuális tapasztalatnak megfelelő alakot ölt. Ennek folytán a társadalomnak lehetősége van arra, hogy az individuummal érthetőbb és hozzá közelebbi „nyelven beszéljen”. A szükségletek és az eszmények eltéréseinek eseteiről szólva fontos hangsúlyozni, hogy az eszmények, ebben a szituációban sem szakadnak el a szükségletszférától. Azok mintegy apellálni tudnak a szükségletek fejlődésének jövőbeli szintjére — mintegy magukba képesek foglalni azok sajátos prognózisát, ezáltal segítvén kialakulásukat. Ebben a vonatkozásban különös jelentősége van annak, hogy a világ tükröződésének specifikuma a képzetben úgy jellemezhető, mint egyfajta érzéki-konkrét kiválasztó emlékezet a jelenségek gyakorlatilag fontos elemeiről, amely így a jelenségek teljes alakjának a képében létezik. Fontos emellett, hogy a képzet — lehet így mondani — nem a korábban észlelt jelenségek „általános emléke”(zete). Arról van szó, ahogy ezt a szakutatók meghatározták, hogy a „gazdag emlékezet” — az információ bősége megnehezítheti a képzet alkotó tevékenységét: „... az általános emlék megléte megnehezíti a régi képek tagolását, és azok szabad és céltudatos kombinálását”.⁸

Más szavakkal a világ visszatükröződésének sajátos „finomsága” a képzetekben, hasonlóan az érzéki visszatükröződés más formáival ösztönzi a képzetet alkotó tevékenységét, amely segítségével megalkotja a jövő képét, többek között azoknak a szükségleteknek a prognózisát, amelyeket az eszmények tartalmaznak. Éppen ezért az eszmények alkotó jellege nem utolsó sorban kapcsolatban áll az eszmények pszichológiai „kivitelezésével”, a képzet visszatükröző természetének sajátosságával.

Azt kell mondanunk, hogy a fentebb vizsgált jelenség — az eszmények pszichológiai hatásának nyilvánvalósága viszonylagos és másképpen néz ki a különböző társadalmi-történelmi szituációkban. Az eszmények tartalmának transfurmációja, ártérlemződések és harcok a társadalmilag ellenséges szellemi jelenségekkel — mindez az ideálok valós élete a meghatározott szociális feltételek között, amely kiélezheti az eszmék tartalmának viszonylagos széles körű megindoklásának szükségességét, ennek a tartalomnak ilyen vagy olyan aspektusú meghatározását, kritikai felülvizsgálatát stb. Ezekben az esetekben a képzetnek az az eleme, amely összeköti őt a valóság racionális visszatükrözésével: jól ismert, hogy a képzet mintegy közbülső helyet foglal el az érzéki és racionális visszatükrözés között, bár a képzet hagyományosan az érzéki visszatükrözés formáihoz tartozik. Ezek a racionális komponensek mintegy megerősítik, alátámasztják, stabilizálják a tartalmát és állandóságát az eszmény érzéki elemeinek, amelyek mély benyomást, hatást keltenek. Ez különösen azzal kapcsolatban nyilvánul meg, hogy az eszmék szabályozó hatásának specifikuma — amint ezt nem egyszer hangsúlyozza a tanulmányozott irodalom — az emberi cselekvések általános szilárd magatartást formáló képessége nem pedig az ilyen vagy olyan egyéni lépést előidéző képesség. Ily módon az eszmény pszichológiailag egy eléggé összetett szellemi képződmény. Ennek ellenére az eszmény főeleme a képzet marad.

⁸ Lásd Romenyec V. A.: Tvorcseszskaja fantazija i pozarnatyelnij procesz (Kijev 1964. 24 old.)

Az eszmények vizsgált sajátosságai lehetőséget adnak arra, hogy az új problémák összefüggésében figyeljük meg a társadalmi tudat művészi-esztétikai elemének szerepét az eszmények fejlődésében. Éppen a viszonylagos nyilvánvalóság, az eszmények hatásának parancsoló jellege összefüggésben az eszmék pszichikai természetével aktív szerepet játszanak a társadalmi tudat művészi-esztétikai elemeinek fejlődésében. Az eszmék indoklása, hatásának megerősítése jelentős mértékben megvalósul az öt esztétikai síkon felemelő, felmagasztaló, tökéletesítő érvnek a segítségével. Maga a „mintaszerűség” a tökéletesség ideálja meggyőzőbben, emberileg adekvátan (tulajdonképpen a társadalmi mértékben legjobban megfelelően) fejeződhet ki a maga esztétikai megtestesülésében. Ugyanakkor még szemléletesebben megmutatkozik a művészi-esztétikai komponens részvételének szükségessége az eszmék fejlődésében, a régi eszmék újakkal való felváltása során. A régi eszmék kritikája, ezek diszkreditálása nem annyira a logikai érvelés kibontakozásával valósul meg, hanem inkább a régi ideálok komikus szférába való taszítása révén. Az átértékelődés a fennkölttől a komikusig, a tragikustól a komikusig — ezek a pszichológiaiilag hatékony eszközei a kritikának, az eszmék tartalma túlélésének. Az emberi tudat felszabadítása a régi eszmék pszichológiai hatásától aktívabban megvalósul kigúnyolásokkal.

Úgy vélem, az ideálok fejlődésének éppen erre a sajátos tulajdonságára gondol Marx, amikor a klasszikus német filozófia képviselőinél — mindenekelőtt Hegelnél — hangsúlyozza a művészi — esztétikai tudat és a rá jellemző tragikus és komikus kategóriák szerepét a történelmi események átértelmezésében, a régi törvényszerűségek újakkal történő felcserélésének felismerésében. Ezzel kapcsolatban szeretnénk hangsúlyozni Marx ehhez kapcsolódó híres kijelentésének értelmezését. Mint ismeretes, Marx egész sor munkájában érinti a szóban forgó problémakört. Így a „Hegeli jogfilozófia kritikájá”-hoz írt bevezetésben olvashatjuk: „a történelem alapos és sok fázison megy át, amikor egy régi formát sírba tesz. Egy világtörténelmi forma utolsó fázisa a komédiája. ... Miért halad így a történelem? Hogy az emberiség derűsen váljék meg múltjától...”⁹

„Louise Bonaparte brumaire 18-ja” című munkájában Marx ismét visszatér erre a kérdésre: „Hegel megjegyzi valahol, hogy minden nagy világtörténelmi tény és személy úgyszólván kétszer kerül színre. Elfelelte hozzáfűzni: egyszer mint tragédia, másszor mint bohózat...”¹⁰ Azért idézzük ezeket a jól ismert kijelentéseket, hogy figyeljünk a marxi gondolkodás azon árnyalataira, amelyek — úgy vélem — éppen abban a problémakörben, amelyben az eszméket, azok mozgását vizsgáljuk, még eddig nem voltak tudatosak. Összpontosítsunk mindenekelőtt már a korai marxi művekben megjelenő meghökkentő, egyedi teleologikus kifejezésmódra: „Hogy az emberiség derűsen váljék meg múltjától...” Miben is áll ez? Milyen kérdés követelte ezt a kifejezésmódot?

Szempontjaink alapján a társadalmi tudat fejlődésének törvényszerűségeinél Marx két lényeges körülményt állapít meg. Először is azt, hogy az *elavult történelmi formának egy újjal történő felcserélése* szükségességének felismerése, vagyis a tényleges múlttól való elidegenedés, az attól történő elszakadás a régi eszmék pszichológiai hatalma alóli felszabadításán keresztül, az elavult értékrendszer elidegenedése a fennkölttől, a széptől, a komikusig vezető esztétikai „átmenet” útján megy végbe. Az emberiség képes szakítani múltjával, ha gúnyolódik azon.

Másodszor: a teleologikus kifejezési forma mögött a *történelmi szükségszerűség jelenlétéről, az ember által a réginek újjal történő felcseréléséről* szóló gondolat rejlik

⁹ MEM 1: 381—382 old.

¹⁰ MEM 8. 105 old.

az érzelmi-pszichológiai átélés különböző módjaiban. Itt teljességgel beigazolódott metodológiailag a sajátos teleologikus kifejezési forma — szükséges, hogy ez a felcserélés gyakorlatilag abban álljon hogy annak résztvevői és végrehajtói — ha lehet így mondani — ne csak a régihez fűződő vonzalomtól szabaduljanak meg, de őrizték meg e harc folyamán az általános pozitív érzelmi hangulatot. Mert csak pozitív érzelmi alapon lehetséges újat alkotni — elsősorban új eszméket, a tökéletesség új típusait megteremteni, amelyek lényegében koncentrált formában hatalmas pozitív érzelmi potenciát hordoznak magukban.

A pozitív érzelmek szerepéről szóló gondolatnak az új eszmék fejlődésében, az erkölcsi tudatot, erkölcsi ideálokat illetően különleges jelentősége van. Ennek alátámasztása és indoklása az utóbbi idők pszichológiai kutatásaiban már megtalálhatók.

Új erkölcsi ideálok létrehozása, gyakorlati viselkedésben való aktív realizációjuk — mindez nem valósítható meg egyszerűen, nem létezhet hosszú ideig csak a negatív emocionális potenciálon. Nem lehet a forradalmár személyiségét úgy elképzelni, hogy tevékenységének csak az erkölcsi rugóit vizsgáljuk.

Úgy vélhetjük, hogy az erkölcsi tudat kölcsönhatása a pozitív érzelmekkel a lényegi jellemvonást hordozza és feltárja az erkölcsi tudat természetének lényeges pillanatait. Továbbá, ennek a specifikumnak az analízise lehetőséget nyújt arra, hogy feltárjuk a művészeti-esztétikummal való kapcsolatának mélységeit, ami különös erővel fejeződik ki a régi és új dialektikájában, az eszmények fejlődésében általában és az erkölcsi eszmények fejlődésében konkrétan, ahogy azt már kiemeltük, Marxot idézve.

A művészi-esztétikai tudat aktivitása nélkül az emberiség ebben a helyzetben nem tudott volna nevetve búcsút venni a múlttól, sem optimistán tekinteni a jövőbe, megoldani azok az óriási feladatokat, amelyeket a történelmi fejlődés állított eléjük.

Azt lehet mondani ily módon, hogy a tudományos marxista—Leninista világnézet ilyen fontos jellemvonásainak kialakulása, mint a történelmi optimizmus, a társadalmi tudat, a művészeti-esztétikai komponensek aktív részvételével jön létre.

De, amint ismeretes, meghatározott esetekben néha az optimizmus az objektív történelmi tendenciák hamis felfogásán alapulhat, illúziókra épülhet, amelyek a szociális szubjektum amolyan „kivánatos tévedéseinek” formájában jelennek meg.

Szükséges hangsúlyozni, hogy a művészi-esztétikai mozzanat szerepének Marxi felfogása az ember pszichológiai készenlétének formálásában és szociális megújulásban tartalmazza a fenti problémát. Így ugyanebben a műben „Louis Bonaparte tizennyolcadikája” a burzsoá forradalom specifikumát megvizsgálva Marx írta: „S glaidátorai a római köztársaság klasszikusan szigorú hagyományaiban lelték meg azokat az eszményeket és művészi formákat, azokat az önámításokat, amelyekre szükségük volt, hogy harcaik polgárián korlátolt tartalmát önmaguk előtt elrejtseék és szenvedélyeiket a nagy történelmi tragédia magaslatán tartsák.”¹¹

Ezekkel a szavakkal Marx kiemeli a művészi-esztétikai mozzanat részvételének lehetőségét az illúzió megerősítésében, mint a hamis történelmi öntudat formálódásának pszichológiai eszközét.

Mint ismeretes, világtörténelmi síkon az adott tévedés, az objektív történelmi-progresszív feladat felismerésének és realizálásának formája volt.

A történelmi tapasztalat szerint a burzsoá forradalom kiemelkedő alakjainak ez az optimizmusa beigazolódott. Feltehető, hogy a kommunista alakulat fejlődésének összetett ellentmondásai, különösen az első fázisáé — a szocializmusé —, nem zárja

¹¹ MEM 8. 106 old.

ki a tömegbefolyás meghatározott periódusaiban a történelmi ál-optimizmus lehetőségét; amely „aktívan ösztönzőleg és támogatólag hat”, és távol áll a művészet reális életproblémáitól, s amelynek időnként jelentőséget tulajdonítanak a nagy mesetek is.

Így a társadalmunkban elég hosszú ideig a tömegtudat sztereotípiáinak egyike volt ez az értelmetlen — áloptimista hangulat.

Az optimizmus sajátos ellentmondásai nyilvánulnak meg abban az elterjedt meggyőződésben is, hogy a szocialista társadalomban és természetesen a szocialista realizmus művészetében is, ha a tragédia lehetősége fennáll, akkor ezek többnyire optimista tragédiák alapvetően. Ez azonban nem zárja ki a tragikus konfliktusok specifikumainak történelmi fejlődésével kapcsolatos kérdéseket, azokat a tragikus konfliktusokat, amelyek az új szociális és kulturális feltételek között mint esztétikai kategóriák jelennek meg.

A megalapozatlan optimizmus, a helyzet hamis értékelésén alapszik. A régít újjal felváltó dialektika egyoldalú nihilista értelmezésű, amelyet nem egy alkalommal vetettek kritika alá a marxizmus—leninizmus klasszikusai. Itt fel kell hívni a figyelmet a mi szempontunkból egy fontos elméleti kérdésre. Az emberi öntudat felett uralkodó múltbeli pszichológiai hatalom legyőzésében aktívan résztvevő tudományos-esztétikai komponens képes sajátos „amortizátorként” szolgálni a múlt újjal való helyettesítésének mechanizmusában.

A dolognak erre az oldalára különös figyelmet fordított többek között a XX. sz. egyik legnagyobb filozófusa és esztétikusa Lukács György.

A marxizmus eszméinek fejlődésével az esztétika és a művészi tudat kérdései nyomán több oldalú elemzésnek vetette alá a művészet szociális szerepének problémáját. Az esztétikum sajátossága című munkájában írta Lukács György: „A művészet társadalmi szerepe tehát — mint a görögök helyesen látták — „csupán” az élet új formáinak lelki előkészítésében áll és abban a mellékhatásban, hogy a múlt összes emberi értékei felhalmozódnak benne, hogy tehát a legvilágosabban a művészet tudja megmutatni a történelem színpadán a maguk emberi teljességében teljességgel változó alakokat, és ezáltal ő mondhatja ki: milyen emberi értékek érdemlik meg, hogy kialakítsák, megőrizték és esetleg tovább fejlesszék őket, és melyeknek jut joggal osztályrészüll a feledés Orkusza.”¹² Lukács György a művészet azon képességét hangsúlyozza, amely a múlt emberi értékeit nem egyszerűen megőrzi és felhalmozza hanem ezt egy sajátos módon — „az átéléseikhez hozzáférhető formában” — teszi. Ez utóbbi összefügg a művészeti forma és tartalom dialektikájával, valamint a művészet artikulációs funkciójának a felfogásával. Erről írja Lukács: „...és így az, ami egyébként talán néma történés; tompán észlelt tény lett és maradt volna, elnyeri világosan érthető „*vox humana*”-ját, és kimondja az emberek élete számára a történelmi pillanát igazságát. Sőt, abban, hogy mindez hangot kap, van valami, ami még közvetlenebbül segíti a fejlődést. Más összefüggésben beszéltünk már arról, hogy a művészet produktívan tud reagálni arra, ami társadalmilag-történelmileg csak csírájában van jelen, és mivel esztétikai lényegéhez tartozik, hogy amit megragad, azt formai tökélyre viszi ez a pusztán in statu nascendi levő elem az ábrázolásban erőteljesebben, meggyőzőbben hathat, mint az általa visszatükrözött élet eredetijében.”¹³

A művészetnek éppen ezek a lehetőségei segítenek enyhíteni az átalakulást a régiből az újba, mintha egy időre megállítanák, csendesítenék, tompítanák a társa-

¹² Lukács György: Az esztétikum sajátossága I. kötet. 787 old. (Akadémiai Kiadó, 1965.)

¹³ Lukács György: u. o. 788 old.

dalmi mozgás romboló tönkremenő energiáját, minden pillanatban saját maga által felvonultatva az érték szerinti választékát a variánsok sokféleségének, kiküszöbölve ugyanígy a „vagy-vagy” kemény dichatómiáját. De azért, hogy ez a mechanizmus működésbe lépjen, elkerülhetetlen legalább egy feltétel: a művészet nyelve, érthető legyen a múltat romboló ember számára. Éppen ezért az esztétikai nevelés problémái úgy jelennek meg, hogy azokat az emberiség nem halasztja későbbre. Ezek a problémák így módon bekerültek a történelmi mozgás „körforgásába”, a társadalmi értelem fejlődésének mélységeibe és lényegébe.

A művészet Lukács György által kihangsúlyozott képessége: „elvezetni a teljes formáig” csupán a valóságban létezik, a csíra állapotában, amely szoros kapcsolatban áll előrejelző funkciójával. Valóban, hol a garancia éppen ennek a „csíra állapot”-variációnak az életképességére a többihez képest? Az ő társadalomtörténeti igazságosságára? Végül az ő humán érték-tartalmára? A „történelem ironiája” azonban az, hogy gyakorta határozottan szétbontja ezeket a kritériumokat és leginkább életképesnek, a történelmi lehetőség sok variációja közül a leginkább egyszerűt fogja eljuttatni a megvalósuláshoz. A történelmi előrejelzések hatalmas segítő ereje, melyeket a művészet hordoz, éppen abban áll, hogy a művészet képes megóvni az emberiséget a rossztól, az antihumánustól, de a végzetes társadalmi választástól is, megmintázva a szükséges jövőt, segíteni őt annak megszilárdításában. Ennek a jövőképnek az előrelátásáról ejtsünk néhány szót. Pl. nagyon érdekes, hogy a múlt népi-történelmi öntudatának kutatói felfigyeltek arra, hogy a népdalokban, népballadákban és a többi népi művészi formában a jövőt megsejtő, meglepő tények szerepelnek.

Pl. K. V. Csisztov, miután a 17—19. századi orosz szociális utópista legendákat tanulmányozta, arra a következtetésre jutott s ezt tényekkel indokolta, hogy pl. Nagy Péter által az Alekszej cárevics életére törő kísérletről szóló legenda legkésőbb 13 évvel Alekszej valóságos kivégzése előtt jött létre. Ehhez hasonlóan több történelmi esemény is igazolásul szolgálhat.

Ilyenformán, a nép művészi fantáziája bizonyos feltételek között képes volt tükrözni az események reális folyamatát úgy, hogy megelőzte azokat. Rövid elemzésünket, amely a társadalmi eszmények fejlődésére ható művészi esztétikai komponensek különböző aspektusairól szól, a következőképpen lehet összegezni.

1. Ha figyelembe vesszük a társadalmi ideálok specifikus természetét, annak lényeges szerepét, amelyet a pszichológia faktúrájában a képzet játszik, akkor azt tapasztaljuk, hogy a régi ideálok újakkal való felváltási mechanizmusa magába foglalja a régi ideálok tartalmának művészi-esztétikai átértékelését. Ez az átértékelés a régi ideáloknak a komikus szférába való taszításával megy végbe.

2. Az ideálok rendszerének a régítől az új felé való változása az általános(ság) pozitív, optimista érzelmi hangulat alapján és segítségével megy végbe, amely hangulat megerősítéséhez feltétlenül szükség van a művészi-esztétikai elem részvételére.

3. A művészi-esztétika komponenseknek az ember új életformába történő átmentése képes azok átélése formájában megőrizni a múlt emberi értékeit, s ez lehetőséget ad szemléletesen bemutatni a történelmi mozgás sokféleségét annak értéke szerinti tartalmában, megvalósítva ezzel jövőbeli útjának és következtetésének sajátos előrejelzését.

¹⁴ Csisztov K. V. Narodnije tradicii i folklor. Leningrád, 1986. 186—187 old.

**РОЛЬ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ В РАЗВИТИИ
ОБЩЕСТВЕННЫХ ИДЕАЛОВ**

Автор работы рассматривает очень важный ныне вопрос: каким образом в период перестройки, имеющем сегодня огромное историческое значение, может действительно мобилизоваться стремление человека к созиданию и каким образом можно пробудить в нём дремлющую энергию в достижении новых целей. Автор аргументирует: это возможно достичь, и для этого необходимо хорошее знание прошлого, истории, а также сознание, стремящееся преодолеть тогдашнюю практику. Необходимо, чтобы это было такое сознание, которое основывается на переоценке, переплетается с эмоциональным, то есть это — пережитое сознание. А для такого сознания нужны до сих пор пока еще не достаточно исследованные, но в своей основе эффективные художественно-эстетические ценности, которые, трансформируясь в идеалы, способствуют решению современных задач построения общества.

I. Ja. Matkovskaya

**THE ROLE OF ARTISTICO-AESTHETICAL CONSCIOUSNESS IN THE
DEVELOPMENT OF SOCIAL IDEALS**

The author of the essay discusses the very important question that nowadays, in the process of transforming and building of society (perestrojka), which is of great historical significance, how human desire to create can really be mobilised, how latent energies can be put into service of this goal. The author argues for this possibility and states that the profound knowledge of past, history is necessary for this and, besides, that kind of knowledge which surpasses earlier practice. It must be that kind of knowledge which is based on the reevaluation of past and which is, furthermore, blended with emotional moments and experiences. A knowledge like this presupposes the affective, up to this point underestimated artistico-aesthetical values, which — by means of transforming into ideals — may contribute to solve our present-day tasks in building society.